

Görbe folyosók

Kiáltás és kiáltás

Ropognak, törnek a csontok, zúzódnak a koponyák, lehanyaglanak a testek; fájdalmasan rognak össze, végső, artikulátlan kiáltással ajkukon. Ilyen drámaian „szép” — a vonaglás, az összetörés minden pillanatát, mozzanatát artistikusan megmutató — halált eddig csak Huszárik Zoltán „filmversében”, az *Elégia*-ban láthattunk: csorgó, szétfrecscsenő vért, betört koponyát, felzokogó lovakat. A vágóhíd — amely Huszárik Zoltán filmjében az erkölcsaitól és szép-érzékétől megfosztott világ feltartóztat-hatatlan romlásának végső színhelye, amolyan modern pokol, ahol nem a gyehenna tüze, hanem a magát civilizáltnak hitt ember pusztít, saját kezével — Kézdi-

Kovács Zsolt új művében, a *Kiáltás és kiáltás*-ban politikai szimbólummá nőtt. A szomorú szemű, a gépies gyilkolást a zsigerekben előre megérző állatok jelképek a filmben. Látványuk többször visszatér, mintegy vészjósló jelként, figyelmeztetve egy még gépiesebb és cinikusabb ölésre. De lehet-e artistikus egy ilyen halál?

A *Kiáltás és kiáltás* Hernádi Gyula regényéből készült (a legenda szerint Jancsó Miklós szeretett volna filmet forgatni belőle annak idején), pontosabban csupán történetét, pusztá vázát vette kölcsön a rendező. A film — remélhetőleg — nem rántja magával a regényt, ezt a szándékosan „túlírt”, hol barokkosan burjánzó, hol ingerlően száraz mondatokban fogal-

mazó prózát. Hernádi regénye, melyet, ha lehetséges, ne mai, hanem tegnapi szemünkkel, lelkünkkel, tudatunkkal olvasunk, keveset fog be időből és térből. Mozzanatok, töredékeket ábrázol, annyit mutat be a világból, amennyit hősei láthatnak: agitkákat, transzparenszeket, Rákosi- és Sztálin-képeket, elsuhanó Po-bedákat. Egy korszak rekvizitumait, amelyek némák és közönyösek mindaddig, amíg „G . . .”, a jelentéktelen, vagy inkább hangsúlyozottan csúnya vágóhídi munkás „csíkos ruhájában vastagon, engedetten ment a fal tövében”. Amint „G . . .” kilépett a regényben valószínűleg keskenynek nevezett utcára, s a magához hasonlóan elárvult, végzetesen bezárkózott emberek mellett felfedezte „az asszonyt”, egyre többször ütközött azokba a tárgyakra, jelszavakra, emberekbe, amelyekről nem tudta, milyen rejtelmes módon igazgatják sorsát.

A regény valamikor 1951 és 1953 között játszódik, s ahogy az idő, úgy a szereplők sincsenek megnevezve. „G . . .” és „az asszony”; a névtelenség homályából egyetlen pillanatra sem bukkannak fel, még a végzetesen boldog szerelem és a brutális, véres megtorlás perceiben sem. Nincs nevük és személyiségük, csak tétova érzéseik vannak, melyek nyersen és zabolátlanul törnek fel. „G . . .” és „az asszony” magába a szerelembe szerelmesek, a pusztá tényért, hogy végre valami az övék, kizárólag az övék, bármit kockárra tennének. Kockára is tesznek, s „G . . .” aki azt hiszi, hogy ha mást nem is, de a bensőségességet, a személyiséget

„Csíkos ruhájában vastagon,
engedetten ment a fal tövében”
(Középen: Jerzy Trela)

„Külön világba vonult el:
a rideg unalomból a bensőséges magányba”
(Jerzy Trela és Varga Mária)

(Demeter Miklós felvételei)

meghagyják neki, nagy árat fizet ezért a tévedésért: ép elméjét. Nincs megnevezve az a három férfi sem, aki oly kitartóan üldözi „G . . .”-t, nem azért, hogy még sántábbak legyenek; szerepük érdekes személytelenség, amely mélyebbre hatolt, súlyosabban rombolt, jobban beivódott, mint a Szabad Nép-félőrák történelmi leckéi, vagy a Rákosit éltető feliratok. Hernádi Gyula regényének legnagyobb erénye a kimondatlanság. A *Kiáltás és kiáltás* tobzódik a leírásokban, a fakó jelzőkben, a dús képekben, a cizellált mondatokban, a tűnékeny apróságok felmutatásában. Nem „a társadalom”, „a politika” vagy „az ötvenes évek”, hanem a hideg csend és a súlyos félelem a regény főszereplője, annak a kornak a tudata és érzése, amelyben olyan természetes dologgá is ütni tudtak, mint a szerelem.

A regény hűvössége és távolságtartása ellenére is erőteljesen kötődik egy időszakhoz, s azért, mert oly érzékletesen ír le egy utcát, egy körüti villamost vagy egy Duna-parti vasárnap délutánt, még nem biztos, hogy könnyen adja meg magát a megfilmesítésnek. Kézdi-Kovács Zsolt (aki maga írta át a regényt filmmé) ott követi híven a prózát, ahol az a leírások burkába rejti a lényegét, s ott másítja meg, ahol az csupán sejtet. A rendező mintha ebben a fordított logikában vélte volna megtalálni az adaptálás kulcsát.

A film szerkezete és stílusa természetesen megmagyarázza a rendező változtatásait: „G . . .”-ből Gerencsér Károly, „az asszony”-ból Hász Ferencné lett, s a sejtetett, de meg nem nevezett időből át-

kerültünk 1958-ba. A *Kiáltás és kiáltás*-nak így lett politikai pikantériája. Jelzett, de meg nem fogalmazott vádja.

A film ugyanis arról szól, hogy 1958-ban két volt államvédelmis tiszt (egy harmadik felbujtására) a szó szoros értelmében hülyére ver egy férfit pusztán azért, mert az őszintén, tüntető boldogsággal szeretni merete a szép Hásznét. Hásznét nem más, mint Tibor (a felbujtó) tulajdona, s ő, akár a zsákmányát elejtett vad, kíméletlen erőszakossággal csap le vetélytársára.

„G . . .” és „az asszony” egy külön világba vonult el: a rideg unalomból a bensőséges magányba. Gerencsér Károly és Hász Ferencné a nagybetűs szerelmet élik át, turbékolva, összebújva a patakparton, pörögve a napraforgótáblában, szaladgálva az erdőben. Romantikusan boldogok, szökdécselnek, mint az őzikek, édeskednek, akár a rigók, mit sem érezve a rájuk leselkedő veszélyből. Pedig az ott ólálkodik, s háromszor veri le — mint a mesében — Gerencsérén a szép Hásznét elcsábítását. A harmadik verés végzetes: a férfi súlyos koponyasérülést szenved, s élete hátralevő részét elborult elmével a bolondokházában tölti.

A regény itt fejeződik be. „G . . .” felnézett az ápolóra. Tekintetében egymás ellen rendeződtek a görbe, barna, egészen rövid folyosók” — írta Hernádi Gyula. A film tovább szövi a mesét. Hásznét, a kis naiv falusi lány, aki azt sem tudta, milyen is az élet, büszkén, asszonyosan telten kipattan egy Skoda Feliciából, karján egy gyermek, s elindul a zárt intézet ápoló kertjében Gerencsérhez. Tibor, a gyengéd férj és apa kedvesen utánaszól . . . Egy réveteg tekintetű nyomorék, és egy büszke anya: ennyi maradt abból a mesés szerelemből, amit büntetlenül szétverhetett két államvédelmis tiszt.

Hernádi prózája nyersanyag volt a rendező számára, amit egy politikai képesbeszédhez használt fel, egy olyan törté-

nethez, amely egy túlsordulóan lírai szerelem mögé rejti 1956-ot és az azt követő — differenciáltan máig sem ábrázolt — úgynevezett konszolidációs időszakot. Még ezt a direkt politikai hangot is elnyomja azonban a film mértéktelen lírája. Nem véletlen, hogy „G . . .” a regényben csúnya, majdnem visszataszító („arca mintás volt, fején elesett, üres nádszálak-ként feküdtek a rendszertelenül hátrahúzott hajszálak, szemének duzzadt héja alatt barna foltok nőttek, szomorú volt a tekintete, s mert kötőhártyagyulladás sokszor felizgatta, gyakran sírt”), s, hogy „az asszony”-ról is csupán annyi derül ki, ő a legjobb nő a gyárban. A filmbéli Gerencsér (a lengyel Jerzy Trela alakítja) a sokat tapasztalt férfiak markáns, komoly vonásait viseli, Hásznét pedig (Varga Mária játssza) üde, kicsattanó, maga a megtestesült jóság és tisztaság. Túlrájzolt a két figura, és túlfinomított a szerelem, hogy méltó ellentéte lehessen a brutális, kegyetlen ütlegetésnek.

S ha a felvezető képsorból, a vágóhídra terelt és letaglózott állatok látványából nem értenék, a kecses özek mozgását utánzó Varga Mária és a tehetetlen elzuhanó állatok módjára összeomló Jerzy Trela megmutatja nekünk, hogyan vitték, taszították, rúgták az emberek a valóságosnál is véresebb mézszárszékbe.

Ömlik a vágóhídon a vér, kegyetlenül verik Gerencsért, összeesik, belerúgnak, előlről, hátulról, megtapossák, ám ez sem elég, a végén hatalmasat ütnék a fejére. Halljuk a recsenést, az ütések alatt meghajló koponya roppanását, de már rég nem a veréstől viszolygunk, hanem jól adagolt, artisztikus látványától. Émelyítően sok, akárcsak a ragyogóan tiszta nyári ég, az áttetsző patak, a viruló napraforgó, a zöldellő rét, a fehér blúzocska és a babos szoknya.

Ölelkeznek és ölnek a filmben — mindkettőt kiszámítottan esztétikusan. Látványuk elfedi a valódi pusztulást, a tényleges halált (amit meg sem próbál ábrázolni a film), de még a pusztá politikát is, amire pedig oly kétségesen célozgat a rendező. A szép női test, a lágyan egymásba kulcsolódó karok és a szerteséjjel freccsenő vér végtére is hálásabb téma és hatásosabb látvány, mint a politika alakváltozásai, de hát a *Kiáltás és kiáltás* mégiscsak a politikáról kívánna szólni.

KOLTAI ÁGNES

Kiáltás és kiáltás — magyar, 1987. Rendezte és Hernádi Gyula regényéből írta: Kézdi-Kovács Zsolt. Kép: Kende János. Zene: Selmeczy György. Hang: Kardos Péter. Vágó: Kármentő Éva. Szereplők: Varga Mária (Mária), Jerzy Trela (Gerencsér Károly), Andorai Péter (Tibor), Monori Lili (Károly szeretője). Gyártó: Budapest Filmstúdió Vállalat.